

Rhif 1, Mai 2026

Ein Rhifyn Cyntaf!

Croeso i rifyn cyntaf *Goriad y Gorllewin*! Bob mis, byddan ni'n cyhoeddi casgliad o bosau, barddoniaeth ag erthyglon o ddiddordeb i'r rhai yng Nghnada a'r UDA sy'n medru'r Gymraeg. Bwriad y llythyr newyddion hyn yw i roi cyfle i bobl Gymraeg ein cyfandir rannu ein hiaith a'n profiadau wrth ei dysgu a'i defnyddio fel rhan o'n bywydau beunyddiol. Os oes gennych chi ddiddordeb mewn cyfrannu â'r *Goriad*, ysgrifennwch nodyn sydyn aton ni ar robert@curiosityshop.us yn cynnwys manylion eich cyfraniad neu gopi sy'n barod i'w gyhoeddi. Os yw'r ddarn yn addas i'r llythyr, byddan ni'n gadael ichi wybod. Yn anffodus, nid oes taliad ar gael ar hyn o bryd, felly yr unig wobwr yw gweld eich enw mewn print!

Gwawr Newyddiaduraeth Gymraeg: Hanes rhyfeddol *Seren Gomer*

Ym mis Ionawr 1814, newidiwyd tirwedd ddiwylliannol Cymru am byth pan ddaeth sŵn y wasg argraffu o rywle annisgwyl: Abertawe. Yno, fe lwyddodd gweinidog ac awdur penderfynol i gyflawni rhywbeth ac ystyrid yn amhosibl yn y cyfnod hwnnw—lansio'r papur newydd wythnosol cyntaf yn y Gymraeg, sef *Seren Gomer*.

Gweledigaeth Joseph Harris
Cefnodd y gweinidog Bedyddiwr

confensiynau cymdeithasol er mwyn rhoi llais i drigolion Cymru. Ar adeg pan oedd y cyfreithiau a'r agweddau swyddogol yn aml yn gwasgu'r iaith Gymraeg ac yn ei chyfyngu i'r cartref neu'r capel, gwelodd Harris botensial y wasg fel arf i addysgu a hysbysu'r genedl yn ei mamiaith.

Nid cylchgrawn enwadol cul oedd *Seren Gomer* yn ei ddyddiau cynnar. Roedd gan Harris uchelgais eang:

- **Newyddion Cenedlaethol:** Rhoi llwyfan i ddigwyddiadau o bob cwr o Gymru.
- **Newyddion Rhyngwladol:** Adrodd ar faterion tramor, gan gysylltu darllenydd Cymraeg â'r byd mawr tu hwnt i'w ffiniau.
- **Hyrwyddo'r iaith:** Profi y gallai'r Gymraeg fod yn iaith y deallusol, y gwleidyddol, a'r bobl gyffredin fel ei gilydd.

Heriau a Chwmpo

Er gwaethaf y brwdfrydedd cychwynnol, roedd yr amgylchedd economaidd a gwleidyddol yn erbyn y fenter. Wynebodd y papur ddyletswyddau stamp uchel a osodwyd gan y llywodraeth, costau dosbarthu heriol ar draws tirwedd anodd Cymru, ac isadeiledd masnachol brau.

Yn anffodus, dim ond blwyddyn y parodd y freuddwyd wythnosol hon. Ar ôl cyhoeddi 85 o rifynnau, bu'n rhaid i'r wasg ddod i stop ym 1815 oherwydd diffyg cyllid. Roedd yn ergyd

chwyldroadol, Joseph Harris (Gomer), ar y (Gwawr Newyddiaduraeth...)

...a gredai mewn dyfodol llythrennol i'r Gymraeg.

Atgyfodiad a Gwaddol

Ond nid dyma ddiwedd stori *Seren Gomer*. Tair blynedd yn ddiweddarach, ym 1818, fe'i hatgyfodwyd, ond mewn ffurf wahanol. Trodd yn gylchgrawn misol a oedd yn canolbwyntio mwy ar faterion y Bedyddwyr ac o natur grefyddol. Er iddo golli ei gylch gwaith newyddiadurol cyffredinol, parhaodd i fod yn llais dylanwadol iawn ym mywyd cyhoeddus Cymru am ddegawdau.

Heddiw, edrychir yn ôl ar *Seren Gomer* fel carreg filltir hanfodol. Roedd Joseph Harris wedi hau'r hadau ar gyfer y wasg Gymraeg a fyddai'n ffynnu yn ddiweddarach yn y 19eg ganrif. Profodd fod y Gymraeg yn ddigon cadarn i drafod materion y dydd, o ryfeloedd Napoleon i faterion amaethyddol lleol.

"Nid oes ond un ffordd i gadw iaith, sef ei defnyddio ym mhob agwedd ar fywyd." — Dyma'r egwyddor a lywiodd Joseph Harris wrth sefydlu'r *Seren* gyntaf honno yn Abertawe dros ddau gan mlynedd yn ôl.

Er i'r papur newydd wythnosol gwreiddiol fethu'n ariannol, llwyddodd yn foesol. Gosododd y sylfaen i Gymru weld ei hun fel cenedl fodern gyda'i hieithyddiaeth ei hun, gan droi'r heriau yn gyfle i ddisgleirio. Heb antur Harris ym 1814, efallai na fyddai gennym y traddodiad cyfoethog o newyddiaduraeth Gymraeg sy'n parhau hyd heddiw.

drom i Harris ac i'r rhai... (Parhau ar dud. 2)

Hysbysebu a Hybu

Mae'r *Goriad* yn falch o groesawu hybysebion am eich busnes, eich cymdeithas, eich gweithgaredd, neu eich gwasanaethau. Yr unig reol yw bod yn rhaid i'r hysbysebion fod yn Gymraeg! Peidiwch â becco nad yw eich Cymraeg yn berffaith! Rydym yn fodlon i gyfieithu eich hysbyseb i'r Gymraeg am ddim! Gweler isod prisiau'r hysbysebion yn ôl eu maint:

Tudalen llawn: UD\$100

½ Tudalen: UD\$60

¼ Tudalen: UD\$35

⅙ Tudalen: UD\$20

⅛ Tudalen: UD\$15

Ar hyn o bryd, bydd y *Goriad* yn cael ei ryddhau yn rhad ac am ddim ar grwpiau Facebook a thrwy e-bost yn cyrraedd rhyw 2,000 o bobl bob mis. Am fwy o fanylion, gyrrwch neges at Robert Jones, Golygydd ar robert@curiosityshop.us. Os ydych chi am hybu'r project hwn, gallwch chi fynd i <https://patreon.com/GoriadyGorllewin> a dod yn 'patreon' i'n helpu ni!

“Daeth Rhodri at ei goed, a daeth yn ‘patreon’ i Goriad y Gorllewin!”

Posau a Hwyl gan y Goriad! (Argraffwch ni!)

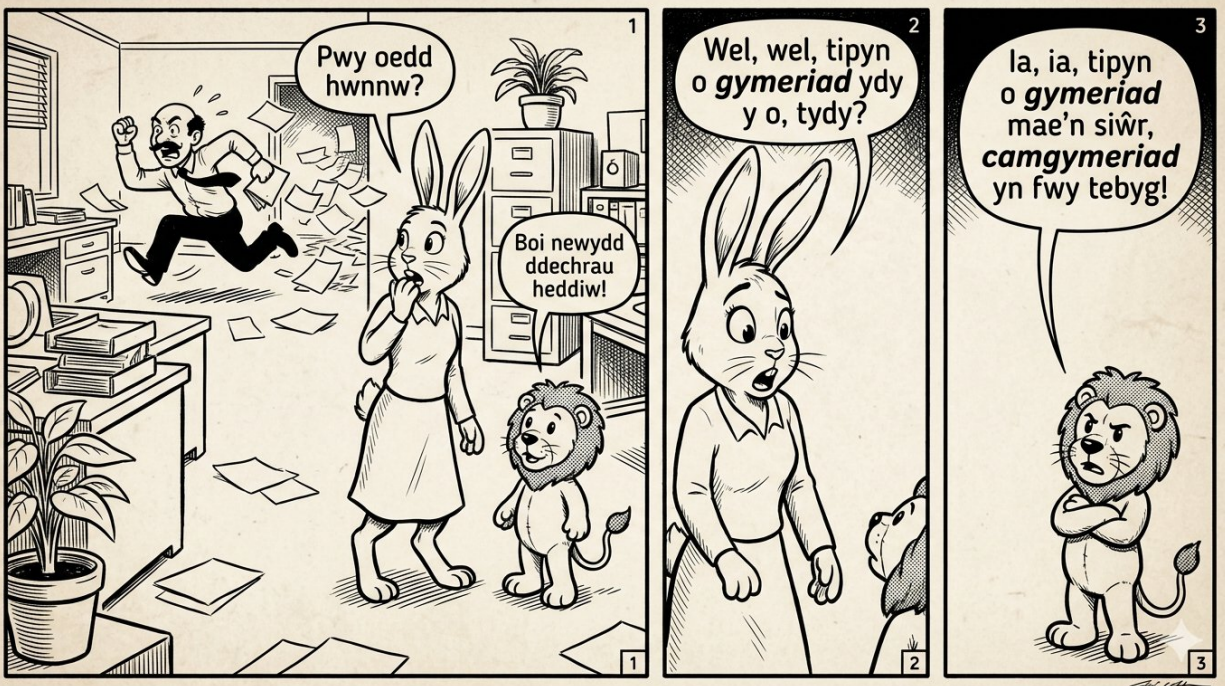
Chwilair: Rhowch gylch o gwmpas pob gair!

ALLWEDD	GWENNOL
AMSER	GWYN
AWEL	GWYNT
BUWCH	GWYRDD
BWRDD	HEDDWCH
BWYD	HEULOG
CADAIR	IAR
CANU	LLAWER
CATH	LLESTR
CEFFYL	LLWYD
CEGIN	LLWYNOG
CI	LLYN
COCH	MELYN
CRAIG	MOCHYN
CYMRAEG	MYNYDD
DRAENOG	OREN
DRWS	PIODYN
DU	PORFFOR
DYFFRYN	RHAEADR
EIRA	SEREN
FFENESTR	TY
GLAS	YSGOL
GWELY	

```

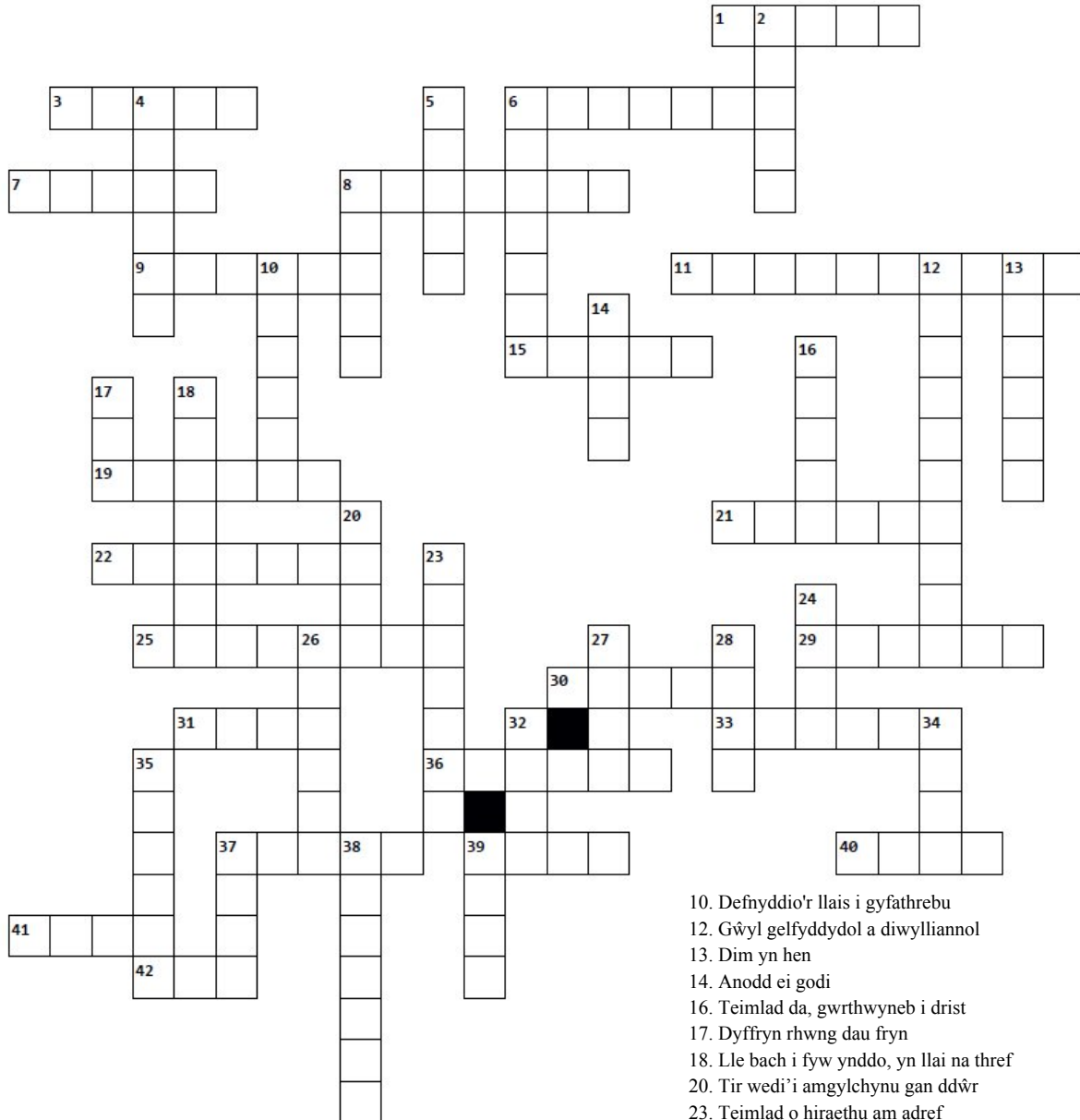
E I O L R S I N G Q T C O S T B A P U C
L L A W E R T W E Z Y E W N N T D T R O
N N Y R F F Y D E R C G Y S Y R N A S J
X U E Y D N L Y I G O I Z X W D I N Y E
M N T T K L A W A I T N E S G G O R H R
M R A W W V V L R H N Y H C O M F I S D
G Y P Y I W J L M D R A E N O G R C P U
A W N U L Y R O F F R O P C N V H A Y J
K O E Y B W R D D D Y L X A A A A N J V
G R C N D A X W D H C L L N R D E U M Z
L V J T N D G E X G U H E A H Q A L C H
H L L Y N O W H O V V C I W M X D I U H
I D B L L L L L T H C W U B G H R F R W
A Q F R L L U V V A L D L S R C O K S I
B R G A M E W X L O C D Y Y T O B A C T
O E I W H E R T S E N E F F S C L W F E
A M S E R Y L U I Y S H F U E G T W Y Z
H H H L T X I Y R K P A E I L Y O C E D
G W Y R D D Z B N D P U C X L N L L D Z
W N G J J A P K D G E A R M Y C X H H W
    
```

Eirlys & Nairobi (testun a chysyniad gan Robert Jones, celf gan Gemini)

Croesair Agoriadol y Goriad!

Amrywiaeth Agoriadol (un llythyren i flwch, dim llythrennau dwbwl i flwch!)

Ar Draws

1. Caffael gwybodaeth newydd
3. Offeryn cerdd cenedlaethol Cymru
6. Yr iaith rydyn ni'n ei siarad
7. Beth rydych chi'n ei ddefnyddio i dalu
8. Adeilad hanesyddol amddiffynnol
9. Rhywbeth melys i'w fwyta gyda phaned
11. Defnyddio pen i roi geiriau ar bapur
15. Tir y tu allan i'r tŷ gyda blodau
19. Tir uchel, e.e. Yr Wyddfa
21. Anifeiliaid sy'n byw yn y môr
22. Beth rydych chi'n ei wneud i lyfr
25. Rhywbeth i edrych allan ohono mewn tŷ
29. Symud yn gyflym ar eich traed
30. Symud trwy'r dŵr
31. Ffrwyth coch neu wyrdd

33. Symud yn fuan, dim yn araf
 36. Lle i weld y môr a thywod
 37. Beth rydych chi'n ei wneud yn y gwely
 39. Teimlad cryf o serch
 40. Diod alcoholig boblogaidd yn y dafarn
 41. Dechrau'r dydd
 42. Pan mae'n tywyllu
- I Lawr**
2. Lle mae plant yn dysgu
 4. Diod wen o'r fuwch yn ôl rhai y De
 5. Mae hwn ar eich oriawr
 6. Ardal fawr o goed
 8. Pryd o fwyd canol dydd

10. Defnyddio'r llais i gyfathrebu
12. Gŵyl gelfyddydol a diwylliannol
13. Dim yn hen
14. Anodd ei godi
16. Teimlad da, gwrthwyneb i drist
17. Dyffryn rhwng dau fryn
18. Lle bach i fyw ynddo, yn llai na thref
20. Tir wedi'i amgylchynu gan ddŵr
23. Teimlad o hiraethu am adref
24. Tywydd braf, neu rwbeth dymunol

26. Adeilad crefyddol
27. Strwythur dros afon
28. Lliw'r ddraig ar y faner
32. Mae angen hwn i wneud tost
34. Rhywbeth ddim yn fach
35. Yr afon hiraf yng Nghymru a Lloegr
37. Cynnyrch laeth, yn dda ar lwybr
38. Cyfnewid nwyddau am arian
39. Creu cerddoriaeth gyda'r llais

Pwy 'naeth hi?

Darllenwch y stori fer isod a cheisio dyfalu pwy laddodd y Rhingyll. Bydd y llofrudd yn cael ei (d)datgelu yn y rhifyn nesaf.

Mae'r niwl yn glynu wrth lethrau Eryri fel cynfas llaith, gan guddiad y lonydd troellog sy'n arwain i Dai'n Lôn. Pentref bechan ydyw, lle mae pawb yn gwybod busnes pawb arall, ond y bore yma, roedd y tawelwch yn teimlo'n wahanol. Roedd yn drwm.

Yng nghanol y ffordd gul, wrth ymyl yr hen focs teliffôn coch, gorweddodd corff y Rhingyll Ifan Gruffudd. Ifan oedd cyfraith a threfn y cylch ers dros ugain mlynedd. Roedd ei wisg swyddogol yn dal yn daclus, ond roedd ei lygaid gwelw yn syllu'n wag ar yr awyr lwyd. Nid oedd arwydd o frwydr, dim gwaed, dim ond arogl gwan o rywbeth fel ffenigl gwyllt, argol dwfn a llwydni.

Cyrhaeddodd y ditectif ifanc, Lowri Vaughan, o Gaernarfon cyn hanner dydd. Safodd wrth ochr y corff, gan dynnu ei hanadl i mewn yn nychlam yr oerni.

"Pwy agorodd y drws iddo neithiwr?" gofynnodd Lowri, gan edrych ar y criw bach o bentrefwyr oedd wedi ymgynnull y tu ôl i'r tâp heddlu.

Safai Mrs. Davies, perchennog y siop flodau leol, yn gwasgu ei hances at ei thrwyn ag un llaw a dal y llaw arall ar draws ei brest yn creu math o ffurf groes. "Gŵr da oedd Ifan," sibrydodd hi. "Ond roedd ganddo ffordd o wybod gormod. Roedd o am ddatgelu rhywbeth neithiwr yn y cyfarfod cymunedol. Rhywbeth am y cynlluniau datblygu newydd ac arian sydd ar goll."

Wrth ymyl Mrs. Davies, roedd Arthur y saer, gŵr â dwylo garw a golwg flinedig arno. "Roedd o'n rhy lym," meddai Arthur yn swta. "Fe roddodd ddirwy i mi yr wythnos ddiwethaf am ddim byd o bwys. Ond does neb yn haeddu marw fel hyn."

Archwiliodd Lowri bocedi'r Rhingyll. Daeth o hyd i nodyn bach, wedi'i wlychu gan y gwllith. Nid oedd ynddo ond un gair: *Cegiden*.

Symudodd y ditectif i fyny'r bryn at y dafarn leol, 'Y Llew Coch'. Yno, roedd Huw y tafarnwr yn glanhau'r cownter yn nerfus. "Roedd Ifan yma neithiwr," meddai Huw heb edrych arni. "Mi yfodd gwpanaid o de coch, dim byd cryfach. Roedd o'n edrych dros rai papurau cyfreithiol. Mi ddywedodd wrthyf fod rhywun yn y pentref hwn yn byw celwydd ers blynnydoedd."

Roedd y dirgelwch yn dyfnhau. Pam fod y Rhingyll mor daclus? Pam nad oedd neb wedi clywed sgrech? Wrth i Lowri gerdded yn ôl at y corff, sylwodd ar rywbeth bach yn tywynnu yn y mwsog wrth droed y bocs teliffôn. Botwm arian ydoedd, gyda chynllun cymhleth arno—un nad oedd yn perthyn i wisg yr heddlu.

Edrychodd Lowri o amgylch y pentrefwyr eto. Roedd pob un ohonynt yn cadw cyfrinach. Tai'n Lôn oedd y lle olaf y byddech chi'n disgwyl llofruddiaeth, ond yn y niwl hwn, gallai unrhyw beth gael ei guddio.

Drewgi: Y Mamal Unigryw nad yw'r Cymry'n ei Adnabod

Ym myd natur, ychydig iawn o greaduriaid sydd â'r gallu i orchfygu eu gelynyon heb godi un ewinedd neu ddefnyddio un dant. Ond i'r drewgi, mae ei arf mwyaf pwerus yn cuddio mewn chwarennau bach o dan ei gynffon flewog. Er bod y drewgi yn eiconig mewn cartwnau ac yn adnabyddus ledled Gogledd America, mae'r enw Cymraeg arno yn parhau i fod yn ddieithr i lawer o siaradwyr Cymraeg heddiw.

Beth yw Drewgi?

Mae'r drewgi yn perthyn i'r teulu *Mephitidae*. Mae'r gair Cymraeg drewgi yn gyfansoddair o ddau air syml: "drewi" a "ci". Mae'n enw disgrifiadol dros ben sy'n taro'r hoel ar ei phen. Er nad ydynt yn gwn mewn gwirionedd, mae eu maint a'u ffurf yn atgoffa rhywun o gi bach, tew.

Mae'r anifail hwn yn enwog am ei streipiau du a gwyn trawiadol, sy'n gweithredu fel rhybudd i ysglyfaethwyr. Os yw blaidd neu gath wyllt yn dod yn rhy agos, bydd y drewgi yn codi ei gynffon ac yn chwistrellu hylif o'r enw *thiol*. Gall yr arogl hwn deithio am filltiroedd, ac mae mor bwerus fel ei fod yn gallu achosi dallineb dros dro ac anghysur difrifol i unrhyw un sy'n ddigon anffodus i gael ei fwrw.

Pam bod y gair "Drewgi" mor anghyffredin?

Mae yna nifer o resymau pam nad yw'r gair "drewgi" ar flaenau tafodau'r Cymry, er bod y gair mor gofiadwy:

1. **Diffyg Brodoroldeb:** Nid yw drewgwn yn byw yn Ewrop yn naturiol. Maent yn gynhenid i Ogledd a De America. Gan nad oedd y creadur i'w weld yn crwydro bryniau Eryri na chymoedd y De, nid oedd angen i'r iaith Gymraeg ddatblygu gair cyffredin amdano dros y canrifoedd yn yr un ffordd ag y gwnaethpwyd ar gyfer y llwynog neu'r mochyn daear.
2. **Goruchafiaeth y Saesneg mewn Diwylliant Pop:** Rydym yn dod i adnabod y drewgi trwy gartwnau fel *Looney Tunes* (Pepe Le Pew) neu ffilmiau Disney. Gan fod y cyfryngau hyn fel arfer yn Saesneg, mae'r gair "skunk" wedi ymsefydlu yn y meddwl yn gynt na'r enw brodorol.
3. **Benthg Enwau:** Mewn sgwrs bob dydd, mae llawer o siaradwyr Cymraeg yn tueddu i ddefnyddio'r gair Saesneg "skunk" a'i addasu i'r Gymraeg ("y scon") yn hytrach na defnyddio'r gair pur, disgrifiadol "drewgi".

Pwysigrwydd yr Enw

Er bod "drewgi" yn ymddangos fel gair dieithr, mae'n rhan o harddwch yr iaith Gymraeg i greu geiriau sy'n disgrifio natur y creadur. Mae'r drewgi yn anifail gweddol ddigon tawel ac unig; nid yw'n ymosodol oni bai ei fod yn cael ei fygwth. Maent yn bwyta pryfed, cnau, ac aeron, ac maent yn chwarae rhan bwysig yn yr ecosystem trwy reoli poblogaethau o blâu.

Y tro nesaf y byddwch chi'n gweld un o'r creaduriaid streipiog hyn ar y sgrin neu mewn llyfr, cofiwch yr enw drewgi. Mae'n air sy'n cario mwy o hanfod yr anifail nag y gall y gair Saesneg "skunk" (sy'n deillio o iaith yr Algonquin) fyth ei wneud i glustiau Cymreig. Trwy ddefnyddio geiriau fel hyn, rydym yn cadw lliwiau a chyfoeth ein hiaith yn fyw, hyd yn oed wrth ddisgrifio creaduriaid o ochr arall y byd.

Breuddwyd Serch. (Neu, "Fy Nghariad Cyntaf,")

gan Robert Roberts (Gwaenfab)

Y Ngwenfron, hoff wrthddrych fy serch,
Diolchaf i ti am y llûn,
Dy ddarlun sy 'n harddach na merch,
Ond harddach yw Gwenfron ei hun
Ond marw yw'r darlun, fy mún,
Er hyny, 'rwyf weithiau mor ffôl
A cheisio cusanu y llûn,
Gan ddisgwyl cael cusan yn ol—
Cael cusan gan Gwenfron yn ol.

Fy nghariad, rho wybod pa bryd
Caf ddyfod i siarad a thi—
Mae'r darlun yn oer ac yn fûd,
Siaradus a chynes wyt ti;
Gelyniaeth o'r oesau a fu,
A balchder y byd sy 'n amgau,
Fel gwylwyr o amgylch dy dy,
Ond gallwn orchfygu y ddau—
A mynwn orchfygu y ddau.

Wel, anfon ryw nodyn pa bryd
Y deui i gysgod y llwyn,
Aberthwn y ddaear, yn nghyd
A bywyd, pe rhaid, er dy fwyn—
Meddyliaf am danat y dydd,
Breuddwydiaf am danat mewn hûn,
Mae sanctaidd wyleidd—dra dy rudd
Fel delw prydferthwch ei hun—
Fel enaid prydferthwch ei hun.

Newidiaist fy natur i gyd
Pob gwrthddrych yn agos a phell,
Newidiodd, fe loewodd y byd,
Aeth pobpeth i edrych yn well;
Mi hoffwn gael bod hyd fy medd
Yn gaethwas i swynion dy wên,
A chariad sancteiddiol dy wedd
Yn harddu wrth fyned yn hên—
Yn gloewi wrth fyned yn hên.

Pob llinell dderbyniais erioed
Oddiwrthyt, a gerfiwyd ar lèn
Fy nghalon, gan gariad, pan oedd
Pob dalen o honi yn wên:
Ac yno dan goron wên Mai
Ei bywyd, mae darlun y ferch,
Nis gall tragwyddoldeb ddileu
Yr argraff a gerfiwyd gan serch—
Na'r darlun a dynwyd gan serch.

(Testun gan Wicidestun)

Digwyddiadau ar y Gweill:

Cwrs Cymraeg gan
Gymdeithas Madog,
19-26 GOR
(www.madog.org)

*Wythnos
Trefnadaeth
Gymreig*, 19-26
GOR
([www.welshheritage
week.org](http://www.welshheritage
week.org))

*Gŵyl Gymreig
Gogledd America*,
2-6 MED
([www.festivalofwal
es.org](http://www.festivalofwal
es.org))

Clymau tafod:

Oer yw eira ar Eryri.

Chwaraeasoch chwe chi chwaraegar
chwe chwiban chwedlonol i chdi.

O'i wiw wŷ i wau e â; - o'i ieuau

Ei weau a wea;

E wywa ei we aea,

A'i weau yw ieuau iâ.

